

Рэцэнзіі

Бэўвільф / пер. са стараангельскай мовы Антона Францішка Брыля. Мінск : Зміцер Колас, 2013. 130 с.

Beowulf / transl. from Old English by Anton Francishak Bryl. Minsk : Zmicer Kolas, 2013. 130 p. (in Belarusian).

Культура любога народа ўзбагачаецца, калі на яго мове пераўтвараюцца ўзоры сусветнай класікі. Перакладны твор не толькі нітуе культуру з іншамоўнай традыцыяй, але і дэманструе мажлівасці айчыннага прыгожага пісьменства, становіцца з'явай нацыянальнай літаратуры.

Англасаксонскі эпас «Бэўвільф» – адзін з найбольш складаных для перакладу на славянскія мовы тэкстаў перш за ўсё ў сілу версіфікацыйнай спецыфікі старажытнагерманскай слоўнасці (алітарачнага верша) і наяўнасці шматлікіх «цёмных» месцаў, новых трактоўкі якіх прапануюцца па меры развіцця бэўвільфазнаўства. Кожны год з'яўляюцца новыя даследаванні, якія ўдакладняюць і раскрываюць тыя ці іншыя моманты эпаса. А на іх аснове, у сваю чаргу, ствараюцца пераклады паэмы і яе асобных фрагментаў на сучасную англійскую мову. Так, напрыклад, пераклад «Бэўвільфа» (1999) Шэймаса Хіні (Seamus Heaney, 1939–2013) у Вялікабрытаніі і ЗША адразу ўвайшоў у спіс бестселераў.

У той час, калі на германскія і раманскія мовы на сённяшні дзень за амаль два стагоддзі перакладчыцкай практыкі англасаксонскага эпаса існуюць дзясяткі перакладаў, перакладаў, пераўтварэнняў, пражаных і вершаваных, зробленых з арыгінальнага ці перакладнага тэксту ці нават з іншай мовы (часта лацінскай ці германскай), калі эпас налічвае блізка да дзясятка перакладаў на японскую мову, гісторыя славянскіх перакладаў адносна невялікая. Першы пераклад 33 радкоў паэмы на рускую мову ў 1934 г. быў ажыццёўлены Б. Ярхо (1889–1942), фрагменты паэмы перакладала М. Замахоўская (1900–1985), а ў 1975–1978 гг. да паэмы звярнуўся У. Ціхаміраў. Яго першы і на сённяшні дзень адзіны поўны пераклад на рускую мову на постсавецкай прасторы

лічыцца кананічным. Па ім з англасаксонскім прыгожым пісьменствам пазнаёмілася не адно пакаленне філолагаў.

Сярод перакладаў на іншыя славянскія мовы асобна адзначаюць фрагменты, перакладзеныя Р. Русевым на балгарскую мову ў 1937 г., і пераклад А. Пшэдпэўскай-Тшэцякоўскай (A. Przedpejska-Trzeciakowska), зроблены ў 1966 г. з англійскага перакладу Р. Саткліфа (R. Sutcliffe).

Сапраўдная хваля славянскіх перакладаў «Бэўвільфа» пачынаецца ў XXI ст.: адзін за адным выходзяць пераклады на чэшскую мову Я. Чэрмака (J. Čermák, 2001) і на польскую М. Крапідлоўскага (M. Kropidłowski, 2006). У пачатку 2012 г. у выдавецтве «Астралябія» выйшаў першы ўкраінскі пераклад А. О'Лір. У 2013 г. пабачыў свет беларускі пераклад паэмы, ажыццёўлены Антанам Францішкам Брылём.

З'яўленне альтэрнатыўных (класічнаму рускаму) варыянтаў твора ўжо само па сабе надае ўспрыняццю тэксту пэўную шматграннасць, узбагачае чытача (і найперш студэнта, які знаёміцца са старажытным пісьменствам) магчымасцю супастаўляць лінгвістычныя, верыфікацыйныя і эстэтычныя знаходкі перакладчыкаў, што ў выніку прыводзіць да больш поўнага (наколькі гэта магчыма без звароту да арыгінальнага тэксту) прачытання паэмы. Не менш важнай выступае і тая акалічнасць, што рускамоўныя версіі «Бэўвільфа», зробленыя больш за 30 гадоў таму, грунтаваліся на тых інтэрпрэтацыях англасаксонскага арыгінала, якія тады былі агульнапрыняты ў сусветнай навуцы, але за апошні час былі скарэктраваны, і некаторыя досыць істотна. Аўтар рэцэнзуемага перакладу вядомы не толькі ў класічных хрэстаматыйных працах па «Бэўвільфу», але і ў найноўшых даследаваннях, што, на наш погляд, у шэрагу выпадкаў дазволіла яму зрабіць свой тэкст больш блізім да арыгінала ў зместава-сэнсавым плане. Пры гэтым А. Брыль дзейнічае досыць карэктна: перакладаючы «цёмныя» ці традыцыйна спрэчныя месцы паэмы, ён, як правіла, дае спасылку і на іншыя магчымыя трактоўкі, якія, адпаведна, прапануюць і альтэрнатыўны варыянт перакладу.

Так, напрыклад, удалым падаецца вырашэнне праблемы перакладу англасаксонскага слова «healfdene», якое неаднаразова сустракаецца ў паэме ў розных значэннях. З аднаго боку, яго можна перакласці як «напаўдадзены(я)» (напалову дадзены(я)) і, адпаведна, як этнічную намінацыю агульнага плана. З другога боку, слова выкарыстоўваецца і ў якасці імя ўласнага, абазначаючы досыць канкрэтнага чалавека. Каб беларускі чытач разумей, што маецца на ўвазе ў кожным канкрэтным выпадку, А. Брыль перадае назву племені як «хальфданы», а калі размова ідзе пра персанаж, прапануе слова, атрыманае шляхам транслітарацыі архаічнай формы вымаўлення, што была пашырана ў раннеангласаксонскі перыяд, – «Хэальфдэнэ». Падобная «кансервацыя» састарэлых фанетычных норм у імёнах уласных (асабліва калі размова ідзе пра каралёў і правіцеляў) наогул была ўласціва моўнай сітуацыі ў каралеўствах англаў, саксаў, фрызаў і ютаў. Так, напрыклад, імя іншага персанажа, што згадваецца ў творы, – Скільд Скэвінг – да моманту запісу паэмы павінна было б гучаць як Шыльд Шэвінг, аднак працягвала выкарыстоўвацца яго фанетычная форма, якая, відавочна, акрамя ўсяго іншага, у вачах сучаснікаў сведчыла пра старажытнасць роду Скільдывінгаў. Правільнасць выбару фанетычных варыянтаў у многіх адносінах падказвае і сама структура старажытнаанглійскага верша (памылковы выбар гука прывёў бы да разбурэння алітарацыйнага раду). Дарэчы, апошняе і ёсць аргумент на карысць перадачы імя галоўнага героя з дапамогай «ў»: у такой форме яно больш гарманічна ўпісваецца ў алітарацыйную рытміку паэмы.

У якасці моцнага боку перакладу ў сувязі з гэтым варта адзначыць перадачу ўласных імёнаў. Несумненна, гэта стала плёнам абранай А. Брыль стратэгіі адмысловага выкарыстання натуральных фанетычных асаблівасцей беларускай мовы.

Адной са складаных задач, з якой непазбежна сутыкаецца перакладчык, з'яўляецца стылізацыя мовы пад даўніну. Так, напрыклад, У. Ціхаміраў шырока выкарыстоўвае ў сваім перакладзе стараславянізмы, якія накладваюць на тэкст моцны адбітак біблейскай хрысціянскай эстэтыкі, што ў арыгінале займае непараўнальна меншае месца. А. Брыль пазбягае не ўласцівых тэксту канатацый, не правакуе чытача на, так бы мовіць, царкоўнаславянскія асацыяцыі. У гэтым плане перакладчык у дастатковай ступені нейтральны. Для архаізацыі, дарэчы, як і яго чэшскі калега, А. Брыль выкарыстоўвае спарадычныя запазычаны са старажытнай мовы. У апраўданне такога падыходу неабходна заўважыць, што нават у VIII ст. многія словы, што ўжываліся стараанглійскімі паэтамі, былі па-за сферай выкарыстання ўжо на працягу жыцця пакаленняў, а часам і сочень гадоў.

Найбольш складана ацаніць агульную ступень адпаведнасці гучання, «музычнага ладу» беларускага тэксту і яго старажытнаанглійскага арыгінала. На наш погляд, у сілу фанетычнай спецыфікі беларускай мовы пераклад атрымаўся больш мяккім, камерным, а яго алітарацыйны складнік адышоў на другі план. Алітарацыйны верш па магчымасці адаптаваны да беларускай мовы. Большасць даследчыкаў вершаскладання схіляюцца да думкі, што паўнаватасна асаблівасці англасаксонскага алітарацыйнага верша сродкамі беларускай, рускай ці ўкраінскай моў перадаць немагчыма. Разам з тым наяўнасць у гісторыі славянскага вершаскладання такіх формаў, як дольнік, тактовік і акцэнтны верш, дазваляе перакладчыкам досыць удала імітаваць алітарацыйны верш. А. Брыль захоўвае рытмічную структуру алітарацыйнага верша – два паўрадкі па два моцныя націскі ў кожным. Сугучча ўтвараецца за кошт пераднаціскных зычных складоў, адзін моцнаціскны склад у першым паўрадку алітарацыйнага верша б з адным у другім. Супадзенне зычных часам узмацняецца супадзеннем націскных галосных.

Мастацкі пераклад ніколі не зводзіцца выключна да перадачы паэтычнай тэхнікі, якая, часта будучы выклікам для перакладчыка, выступае адпраўным пунктам у яго працы з тэкстам. Пераклад – гэта яшчэ і пераўтварэнне мастацкага свету твора, і тут у свае правы ўступае ўласна паэзія. Адмысловы талент А. Брыля як паэта акурат і дазваляе перакладчыку захаваць цэласнасць, арганічнасць англасаксонскага эпаса, пераўтвораўнага сродкамі беларускай мовы.

Варта адзначыць, што выданне ажыццёўлена паводле акадэмічных канонаў. Найперш у ім праанураваны радкі, што дазваляе хутка знаходзіць арыгінальныя і перакладныя (на іншыя мовы) адпаведнікі. У прадмоўі перакладчык дае кароткую гісторыю твора, тлумачыць свае перакладчыцкія стратэгіі. Тэкст суправаджаюць досыць разгорнутыя каментарыі, індэкс эпизодаў і ўстаўных аповедаў, радаводны. У якасці дадатку чытачу прапануецца тэкст стараверхнянемецкай «Песні пра Гільдэбранта», у якім А. Брыль у чарговы раз дэманструе стратэгіі перакладу на беларускую мову выдатнага ўзору старажытнанемецкага вершаскладання.

Як паказвае практыка, з'яўленне перакладаў значных твораў сусветнай літаратуры спрыяе ўмацаванню міжкультурнага дыялогу, пашырае ступень прысутнасці айчыннага прыгожага пісьменства ў сусветным кантэксце, задае новыя каардынаты для параўнальнага літаратуразнаўства, стымулюе творчую актыўнасць новых пакаленняў перакладчыкаў. Пераўтварэнне «Бэў-вільфа» Антонам Францішкам Брыль – узор менавіта такога перакладу.

Г. М. Бутырчык, В. В. Халіпаў,
кафедра замежнай літаратуры